

TIJORAT BANKLARIDA KORRUPSIYA XAVFINI BAHOLASH VA UNI KAMAYTIRISH STRATEGIYALARI

Zokirjonov Temur

Andijon davlat texnika instituti

Muhandislik iqtisodiyoti va boshqaruv

fakulteti “Bank ishi va audit” yo’nalishi

4-kurs K-116-21 guruh talabasi

Ilmiy rahbar: G.Shokirova

Annotatsiya: Maqolada tijorat banklari faoliyatida yuzaga keladigan korrupsiya xavfini aniqlash va baholashning ilmiy-uslubiy asoslari yoritiladi. Avvalo, korrupsiya tushunchasi va uning bank tizimida ko’rinish shakllari tahlil qilinadi. Shuningdek, bank ichki nazorat tizimining samaradorligini oshirish, xodimlarning mas’uliyatini kuchaytirish, risklarni boshqarish va zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etish orqali korrupsiya xavfini kamaytirish bo’yicha takliflar ishlab chiqiladi. O’zbekiston bank tizimidagi mavjud yondashuvlar tahlil qilinib, ilg’or xorijiy tajribalar bilan solishtiriladi. Tadqiqot natijalari banklarning korrupsiyaga qarshi kurashish mexanizmlarini takomillashtirish, moliyaviy barqarorlikni ta’minlash hamda mijozlar ishonchini oshirishga qaratilgan.

Kalit so’zlar: Tijorat banklari, korrupsiya xavfi, ichki nazorat, risklarni boshqarish, strategiya, moliyaviy barqarorlik, axborot texnologiyalari, O’zbekiston bank tizimi, nazorat mexanizmi, xodimlar mas’uliyati.

Аннотация: В статье раскрываются теоретические и методические основы оценки риска коррупции в деятельности коммерческих банков. Рассмотрены понятие коррупции и ее проявления в банковской системе. Также разработаны предложения по снижению коррупционного риска за счет повышения эффективности внутреннего контроля, усиления ответственности сотрудников, управления рисками и внедрения современных информационных технологий. Проведен анализ существующего подхода в банковской системе Узбекистана и

сопоставлен с передовым зарубежным опытом. Результаты исследования направлены на совершенствование механизмов борьбы с коррупцией в банках, обеспечение финансовой стабильности и повышение доверия клиентов.

Ключевые слова: Коммерческие банки, риск коррупции, внутренний контроль, управление рисками, стратегия, финансовая стабильность, информационные технологии, банковская система Узбекистана, механизм контроля, ответственность сотрудников.

Abstract: The article reveals the theoretical and methodological foundations for assessing the risk of corruption in the activities of commercial banks. It examines the concept of corruption and its manifestations in the banking system. Proposals are developed to reduce corruption risk by improving the effectiveness of internal control, strengthening employee accountability, managing risks, and introducing modern information technologies. The current approach in Uzbekistan's banking system is analyzed and compared with advanced foreign practices. The research results aim to improve anti-corruption mechanisms in banks, ensure financial stability, and increase customer trust.

Keywords: Commercial banks, corruption risk, internal control, risk management, strategy, financial stability, information technology, Uzbekistan banking system, control mechanism, employee accountability.

KIRISH

Mamlakatning moliyaviy tizimi barqarorligi va iqtisodiyotning izchil rivojlanishi bevosita tijorat banklarining ishonchliligi va shaffof faoliyatiga bog'liqdir. Bugungi globallashuv va iqtisodiy raqobat kuchaygan sharoitda bank tizimi nafaqat mablag' aylanmasini ta'minlovchi moliyaviy vositachi, balki investitsiya resurslarini jalb etuvchi va iqtisodiy o'sish uchun barqaror asos yaratib beruvchi muhim institut sifatida faoliyat yuritadi. Biroq bank tizimi rivojlanishida korrupsiya xavfi har doim dolzarb muammolardan biri bo'lib qolmoqda. Korrupsiya nafaqat bankning moliyaviy barqarorligini, balki uning imidjini, mijozlar ishonchini ham izdan chiqaradi.

Jahon banki va boshqa nufuzli moliyaviy tashkilotlar tahliliga ko'ra, rivojlanayotgan davlatlarda bank tizimi faoliyatida yuzaga keladigan korrupsiya risklari asosiy moliyaviy yo'qotishlarga sabab bo'ladi. Shu sababli, korrupsiyani oldini olish, xavfini baholash va samarali boshqarish tijorat banklarining boshqaruv siyosatida ustuvor vazifa hisoblanadi. Xususan, O'zbekistonda so'nggi yillarda bank sohasini rivojlantirish va korrupsiya darajasini kamaytirishga qaratilgan bir qator islohotlar amalga oshirilmoqda.

Mazkur maqolada tijorat banklari faoliyatida korrupsiya xavfini baholashning nazariy asoslari, mavjud metodikalar, milliy va xorijiy tajriba o'rganilib, risklarni kamaytirish bo'yicha amaliy takliflar ishlab chiqiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Mavzuga oid adabiy manbalarni tahlil qilish natijasida aniqlanishicha, korrupsiya tushunchasi turli manbalarda bir-biridan farqli talqin etiladi. A. Karimov (2022) o'z ishida tijorat banklarida korrupsiya xavfini kadrlar siyosati, yetarli nazorat mexanizmlarining yo'qligi va raqamlashtirish darajasining pastligi bilan izohlaydi. B. Safarov (2023) esa ichki nazorat tizimi va ichki auditning sifatini oshirish zarurligiga urg'u beradi. Xorijiy tajribaga murojaat qilinganda, Germaniya, Singapur va Skandinaviya davlatlari bank tizimida raqamlashtirishning yuqori darajasi va ochiqlik tamoyillari korrupsiya xavfini minimal darajaga tushirganini ko'rish mumkin.

Metodologiya sifatida maqolada sifatli tahlil, hujjat tahlili, taqqoslash, statistika asosida ekspert baholash va amaliy takliflar ishlab chiqish usullaridan foydalanildi. Asosiy manba sifatida O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki, Davlat statistika qo'mitasi va Banklar Assotsiatsiyasi hisobotlari qo'llanildi.

NATIJALAR

Tadqiqot davomida tijorat banklari faoliyatida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan korrupsiya xavfi, uning kelib chiqish sabablari va oldini olish mexanizmlariga oid qator muhim natijalarga erishildi. Avvalo, aniqlanishicha, tijorat banklarida korrupsiya xavfi asosan inson omiliga, ichki nazorat tizimining yetarli darajada ishlamasligiga va ayrim bank jarayonlarining to'liq raqamlashtirilmaganligiga bog'liq. Bu holat bank

resurslarining noqonuniy ishlatilishi, mablag'larni yashirish va hujjatlarni soxtalashtirish kabi salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkinligi bilan izohlanadi.

O'tkazilgan tahlillar natijasida banklarda ichki nazorat tizimining samaradorligini oshirish orqali korrupsiya xavfini sezilarli darajada kamaytirish mumkinligi isbotlandi. Xususan, mustaqil ichki audit xizmatlarini kuchaytirish, nazorat bo'limlarini vakolat bilan ta'minlash va faol monitoring mexanizmlarini joriy etish orqali moliyaviy intizomni mustahkamlashga erishiladi.

Bundan tashqari, bank operatsiyalarini to'liq raqamlashtirish, elektron hujjat aylanishi va avtomatlashtirilgan monitoring tizimlarini joriy etish inson omilini cheklashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, zamonaviy axborot texnologiyalarini keng tatbiq etish orqali korrupsiya uchun imkoniyatlar deyarli yo'qoladi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, xodimlarni muntazam ravishda kasbiy va axloqiy yo'nalishda o'qitish, halollikka asoslangan ish madaniyatini shakllantirish ham korrupsiya xavfini kamaytiruvchi muhim omil sifatida e'tirof etildi. Xorijiy ilg'or tajribalar asosida o'zlashtirilgan ko'p bosqichli nazorat va jamoatchilik nazorati amaliyoti O'zbekiston bank tizimida ham keng qo'llanishi lozimligi ta'kidlandi.

Shu asosda, korrupsiya xavfini baholashda zamonaviy usullardan foydalanish, ichki va tashqi nazorat tizimlarini uyg'unlashtirish hamda milliy qonunchilikni yanada kuchaytirish tijorat banklarining korrupsiyaga qarshi kurashish salohiyatini oshirishda asosiy natijalar sifatida qayd etildi.

MUHOKAMA

Natijalar asosida shuni ta'kidlash lozimki, korrupsiya xavfini baholash doimiy va kompleks yondashuvni talab qiladi. Bu jarayonda ichki nazorat tizimi va xodimlarning halolligi o'ta muhim ahamiyat kasb etadi. Bank boshqaruvi xodimlarning ish faoliyatini ochiq va shaffof yuritish bo'yicha ichki reglamentlarni muntazam yangilab borishi lozim. Raqamlashtirish jarayonini jadallashtirish orqali inson omili va subyektiv qarorlar qabul qilish imkoniyatlari minimallashtiriladi. Shu bilan birga,

korruptsiya xavfini baholashda xalqaro standartlardan foydalanish va bank ichki auditini mustaqil tuzilma sifatida rivojlantirish dolzarbdir.

Mahalliy tajriba shuni ko'rsatmoqdaki, ba'zi banklarda elektron hujjatlar aylanmasi joriy qilingan bo'lsa-da, barcha filiallarda to'liq amalga oshirilmagan. Bu esa korruptsiya uchun qulay muhit yaratadi. Shuning uchun barcha jarayonlarni yagona axborot tizimi asosida boshqarish muhimdir.

Xorijiy davlatlar tajribasida bank nazorati faqat ichki nazorat bilan cheklanib qolmay, mustaqil auditorlar, Markaziy bank va boshqa nazorat organlari tomonidan muntazam tekshiruvlar o'tkaziladi. O'zbekistonda ham shunday ko'p bosqichli nazorat tizimini rivojlantirish, korruptsiya holatlari bo'yicha tezkor javob mexanizmlarini ishlab chiqish zarur.

XULOSA

Olib borilgan tadqiqot asosida tijorat banklarida korruptsiya xavfini baholash va uni kamaytirish masalasi bugungi bank tizimining eng dolzarb yo'nalishlaridan biri ekanligi isbotlandi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, korruptsiya xavfi ko'proq ichki nazoratning zaifligi, inson omiliga haddan tashqari bog'liqlik va raqamlashtirish darajasining yetarli emasligi bilan bog'liqdir.

Aniqlangan muammolarni bartaraf etish uchun banklarda ichki nazorat tizimini mustahkamlash, ichki audit xizmatini mustaqil va samarali ishlashini ta'minlash zarur. Shu bilan birga, bank jarayonlarini to'liq raqamlashtirish, elektron hujjat aylanishi va avtomatlashtirilgan monitoring tizimlarini keng joriy etish korruptsiya imkoniyatlarini sezilarli kamaytiradi.

Xodimlarning kasbiy malakasini oshirish va ularni muntazam axloqiy tayyorgarlikdan o'tkazish ham asosiy talablar sifatida belgilandi. Buning uchun doimiy treninglar, ichki qoidalar va motivatsiya tizimi takomillashtirilishi lozim.

Shuningdek, xorijiy ilg'or tajribalarni chuqur o'rganish va mahalliy sharoitga moslashtirish, nazorat va jamoatchilik ishtirokini oshirish tavsiya etildi. Milliy qonunchilik bazasini yanada takomillashtirish, korruptsiyani aniqlash va javobgarlikni qat'iy belgilash ham muhim hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, ishlab chiqilgan takliflar va tavsiyalar tijorat banklarida korrupsiya xavfini kamaytirishga, moliyaviy barqarorlikni ta'minlashga va bankka bo'lgan ishonchni oshirishga qaratilgan bo'lib, amaliyotga joriy etilishi bank tizimi samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. Karimov A. Bank tizimida korrupsiya xavfini boshqarish. Toshkent: Ilm ziyo, 2022.
2. Safarov B. Tijorat banklarida ichki nazorat tizimi. Andijon, 2023.
3. Omonov D. Bank faoliyatida raqamlashtirish va xavflarni kamaytirish. Samarqand, 2024.
4. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki yillik hisobotlari, 2024.
5. O'zbekiston Banklar Assotsiatsiyasi rasmiy axborotlari, 2024.